

EEN LODEN PENNING VAN DE ONZE-LIEVE-VROUW- KERK VAN ONZE-LIEVE-VROUW-WAVER

Hendrik DE BACKER*

IN SEPTEMBER 2015 ONDERZOCHT de heer J. Dils met zijn metaaldetector stortgrond afkomstig van een archeologische opgraving uit de binnenstad van Mechelen. Hierin vond hij een veertigtal metalen voorwerpen uit het midden van de 13de tot het midden van de 18de eeuw.

Een opvallende penning, vermoedelijk gegoten in een lood- of tinlegering, vergde nader onderzoek. De bijna ronde penning met een diameter van 23,6 à 24,4 mm, een dikte van 1,0 mm en een reliëf van *ca.* 0,1 mm heeft geen restanten van een of andere bevestiging zoals een draaigoogje. Hij heeft een massa van 3,9 g en de matrijsstand is ↑↑. Hoewel de penning relatief goed bewaard is, vertoont hij een plooispoor, waardoor de beeldenaar op de voorzijde beschadigd is ter hoogte van het Kindje Jezus, en de lezing van de legende wat bemoeilijkt wordt op de keerzijde, die trouwens wat zwakker is dan de voorzijde.

De beeldenaar is lineair en vrij rudimentair. Blijkbaar beschikte de graveur maar over twee gutsbreedtes. Zijn gebrek aan ervaring blijkt tevens uit het feit dat de legendes spiegelverkeerd afgebeeld zijn.

Beschrijving

De voorzijde toont een gekroonde Maria in vooraanzicht en ten voeten uit, staande op een maansikkel. Zij draagt een mantel met ruitpatroon en een lang gewaad dat in ruime plooiën valt. Ze heeft het Kindje Jezus op haar rechterarm en houdt met haar linkerhand een liliescepter. De beeldenaar doorbreekt de legende zowel bovenaan als onderaan. De legende staat tussen twee doorbroken cirkels en is spiegelverkeerd: **AIЯAM EVA** i.p.v. **•AVE• – MARIA** (lelie) **•**. De letter **A** van **AVE** en vermoedelijk ook beide andere letters **A** hebben bovenaan een asymmetrische schreef in de leesrichting (**↗**).

* @: rimidi@skynet.be. Met dank aan de heren R. Van Laere, M. Baeck en G. Van Bulck.

gespiegelde afbeelding – schaal 150%

De keerzijde toont een kort floraal kruis gevormd door vier bloemkelken, mogelijk tulpen, waarvan de bodems elkaar in het ronde hart raken, met in het midden een ringetje. Het kruis is vermoedelijk gekantonneerd met de spiegelverkeerde letters **A** | [**V** | **E**] | **D**. De spiegelverkeerde legende staat tussen twee cirkels: **ΞΙΡΑΜ ΕΤΒ ΑΙΡΥΑΥ** i.p.v. **•WAVRIA•BTE•MARIE•**. De **W** is als dubbele **V** geschreven (**W**). De letters **A** hebben dezelfde vorm als deze op de voorzijde. De letter **M** lijkt wat sierlijker dan deze op de voorzijde.

Toewijzing

De keerzijdelegende **WAVRIA BTE MARIE** kan vervolledigd worden als *Wavria Beatae Mariae*, de Latijnse naam van de gemeente Onze-Lieve-Vrouw-Waver (prov. Antwerpen, arr. Mechelen), waarvan ook andere naamsvarianten gekend zijn zoals *Sancta Maria in Wavria* of *Wavera*, *Wavria Beatae Mariae Virginis*^[1], niet te verwarren met Basse-Wavre in Waver (prov. Waals-Brabant, arr. Nijvel) waarvan 15de-eeuwse tinnen penningen met een voorstelling van Onze-Lieve-Vrouw gekend zijn. Op deze penningen wordt Onze-Lieve-Vrouw, naar analogie met het plaatselijke devotiebeeld, steeds zittend afgebeeld, en op de keerzijde prijkt steeds een relikwiekast^[2].

We hebben tevergeefs gezocht naar een afbeelding of een beschrijving van het authentieke devotiebeeld dat op deze penning afgebeeld staat, maar we zijn op een dood spoor geraakt. Met een ludieke legende kunnen we daar wel een verklaring voor geven : “De kerk van Waver bezat een grof gesneden Mariabeeldje, maar omdat het zo klein en niet schoon genoeg was, verving men het door een ander dat veel groter en fraaier van vorm was. Men deed het oude beeldje naar

^[1] E. DE SEYN, *Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belgische gemeenten*, Turnhout s.d.², p. 1021-1022 en H. JOOSEN & S. VANDENBERGHE, *Onze-Lieve-Vrouw-Waver*. In: H. HASQUIN (dir.), *Gemeenten van België. Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek*. 2. *Vlaanderen-Brussel*, [Brussel] 1980, p. 788-790.

^[2] M. HOC, *Médailles de N.-D. de Basse-Wavre*. In: *Revue belge de numismatique et de sigillographie* 91 (1939), p. 13-19.

de kerkzolder verhuizen, waar het weldra onder stof en spinrag in vergetelheid geraakte. Maar op zekere morgen, toen de koster de kerkdeur opende, vloog het rakelings langs hem heen al roepende: ‘Vaarwel, Hovaardig Waver en trots Putte, gij hebt mij verstoten omdat ik niet schoon genoeg ben. Ik verlaat u en voortaan zult gij mij zeven mijlen ver komen zoeken.’ Het beeldje verdween in de richting van Putte, waar het op de plaats van de huidige Bremkapel een eerste keer zou gerust hebben, en is uiteindelijk te Scherpenheuvel in een boom terecht gekomen, waar het door talrijke wonderen nieuwe luister verspreidde.”^[3]

Onze-Lieve-Vrouwekerk van Onze-Lieve-Vrouw-Waver

De plaats Onze-Lieve-Vrouw-Waver werd waarschijnlijk in de loop van de 11de eeuw gesticht in het Waverwoud, waar de machtige familie Berthouts tot diep in de 13de eeuw uitgebreide bezittingen had. Het dorp maakte deel uit van het Land van Mechelen en de parochie, met stichtingsdatum 1260, ressorteerde tot de oprichting van de nieuwe bisdommen in 1559 onder het bisdom Kamerijk. De kerk, waarvan de toren uit de 13de eeuw dateert^[4], werd meermaals verwoest, onder meer in 1606 door de troepen van de Staten-Generaal en in 1783 door blikseminslag.

Jacobus van Croy, bisschop van Kamerijk (1502-1516), gaf op 3 november 1512 een aflatbrief aan het *Bruerscap van O.L.Vrouwe Wavere* die getuigt van het belang van de plaatselijke Mariaverering. De processie gehouden op de derde pinksterdag trok klaarblijkelijk veel volk uit Mechelen en Lier, waar de stadspoorten voor die gelegenheid vaak langer werden opengehouden om de terugkerende burgers de gelegenheid te geven veilig naar huis te komen^[5].

Het woelige einde van de 16de eeuw met de Spaanse Furie (1572) en de calvinistische opstand tegen het Spaanse gezag (1576-1580) hebben diepe sporen nagelaten. Veel inwoners verlieten de parochie zodat het aantal communicanten van 600 à 700 daalde tot minder dan 100. Ook de clerus wisselde vaak. De Mechelse theoloog Joannes Domijns was het langst in dienst, namelijk van 1556 tot 1578. Bij het begin van de 17de eeuw doet men pogingen om de kerk te herstellen, maar door gebrek aan middelen zag men zich verplicht bijkomende belastingen in te voeren. Rond 1610 wordt daarom een octrooi aangevraagd om biercijns te mogen heffen ten voordele van de kerk: *om de bieraccijns te heijsen, voor elcke tonne thien stuijvers, ende dat tot behoeff van de kercke*^[6].

^[3] J. VAN ROMPAY, *Uit de geschiedenis van mijn dorp. Bijdragen in de Gazet van Mechelen, Onze-Lieve-Vrouw-Waver*, vzw J. van Rompay-Davidsfonds-Genootschap, 1992 (Mededelingen, IV), p. 21-22.

^[4] Volgens het J. Van Rompay-Davidsfonds-Genootschap vzw Onze-Lieve-Vrouw-Waver zou uit recent onderzoek in het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen blijken dat de eerste kerk in 1260 gebouwd werd; zie: <https://parochiesintkatelijnewaver.be/onze-lieve-vrouw-waver/terugblik> (geraadpleegd op 16.11.2015).

^[5] *Ibid.* /voorgeschiedenis (*idem*).

^[6] *Ibid.* /beroerde-tijden (*idem*).

Datering en gebruik

Ons voorstel voor de datering van de Mariapenning is zowel gebaseerd op de geschiedenis van Onze-Lieve-Vrouw-Waver als op een vergelijking met gelijkwaardige devotiepenningen.

Penning, medaille of armenpenning. Historische bronnen leveren slechts één verwijzing op naar de bedeling van brood aan de armen, namelijk bij het overlijden van juffrouw Margriete van Boxyune, maar niet eerder. In 1474 legde zij bij testament vast dat de kerkmeesters alle jaren, *eeuwiglijk en erfelijk*, op de H. Sakramentsdag aan de arme mensen van Waver, vier witte broden moesten uitdelen, *elc broot van vier miten (mijten) ter eeren van de vier (sic) wonden ons heeren ihesu xristi evenals aan de pastoor, de koster en zichzelf, zijnde sij siec oft gesont*. Gijsbrecht van der Auwera moest 2 veertelen^[7] rogge bezorgen, waarmee de Heilig-Geestmeesters alle jaren brood moesten laten bakken *tusschen paesschen ende sinxene* om dit brood aan de armen, de pastoor en de koster te geven^[8]. Er is echter nergens sprake dat hierbij penningen zouden gebruikt worden.

Vergelijking met andere devotiepenningen helpt evenmin veel verder. De beelddenaar op de voorzijde is wijd verspreid, maar de keerzijde herinnert onwillekeurig aan de 16de-eeuwse loden pennigen van Maubeuge^[9], die weliswaar wat kleiner zijn. Ook enkele munten, zoals de stuivers van Gerard van Groesbeek van rond 1565^[10] en duiten van Christoffel van Manderscheidt 1571-75^[11] vertonen op de keerzijde een kruis met gelijkaardige armen.

Bij de letters vallen voornamelijk de letters W en A op door hun minder courante vorm. De vorm van de letter A is eerder uitzonderlijk maar een schreef, weliswaar naar links en iets anders van vorm, zien we onder meer op daalders en (dubbele) stuivers van Joris van Oostenrijk uit 1544/5^[12]. Ook op penningen uit Dendermonde van 1513 zien we gelijkaardige letters^[13].

Op basis van deze gegevens menen we te mogen besluiten dat de penning uit het midden van de 16de eeuw stamt, en wellicht een initiatief was van pastoor Domijns. De juiste functie ervan blijft voorlopig echter in het ongewisse.

^[7] ‘2 veertelen’ komt ongeveer overeen met een inhoud van 166,7 l.

^[8] J. VAN ROMPAY, *Bijdrage tot de geschiedenis van Onze-Lieve-Vrouw-Waver*, Lier, van In, 1970, p. 58-59.

^[9] A. LACROIX, *Recherches sur les deniers de plomb du chapitre noble de Sainte-Aldegonde, à Maubeuge*. In: *Revue de la Numismatique belge* 3 (1847), p. 384-399.

^[10] J.-L. DENGIS, *Les monnaies de la principauté de Liège*, t. III, Wetteren, 2006, p. 5, nr. 928.

^[11] J.-L. DENGIS, *Numismatique de la principauté abbatiale de Stavelot-Malmedy*, Wetteren, 2008, p. 27-28, nrs. 27-28.

^[12] J.-L. DENGIS, *Les monnaies de la principauté de Liège*, t. II, Wetteren, 2006, p. 195-196, nrs. 871-875.

^[13] K. WYTSMAN, *Extrait des Annales du Cercle Archéologique de la ville et de l'ancien pays de Termonde*, ‘Deniers de Notre-Dame à Termonde’, Dendermonde, 1863, plaat III (p. 51), tek. 11-13.